

DİYARBAKIR'DA BİR KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİ ÖGESİ: HEVSEL BAHÇELERİ

A Cultural Heritage Tourism Item in Diyarbakır: Hevsel Gardens

Dr. Öğr. Üyesi Nadire KARADEMİR

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Kahramanmaraş/Türkiye,
ORCID ID: 0000-0002-5850-0580

Cite As: Karademir, N. (2021). "Diyarbakır'da Bir Kültürel Miras Turizmi Ögesi: Hevsel Bahçeleri", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 7(42): 377-389.

ÖZET

Diyarbakır Surları ile bütünlük oluşturan Hevsel Bahçeleri, Dicle vadisi ile çevrelenmiş olarak sekiz bin yıldır, otuzdan fazla uygarlığın izlerini taşımaktadır. Hem tarımsal, hem tarihi, hem de kültürel anlamda halkın kullanımına açık olan özgün bir değere sahip olarak "Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj Alanı" olarak 2015 yılında Unesco kültürel miras listesine alınmıştır. Çalışma Diyarbakır'daki Hevsel bahçeleri kültürel peyzaj alanı mirası hakkında yerel halkın düşüncelerinin tespit edilmesi, destinasyona bakış açılarının analiz edilmesi, yörede yapılacak olan turizm araştırmalarına katkı sağlanması amacıyla yapılmıştır. Bu nedenle araştırmacı tarafından hazırlanan anket uygulaması Diyarbakır'da yerel halkla gerçekleştirilmiştir. Anketlerden elde edilmiş olan verilerin analizi SPSS paket programı ile değerlendirilmiştir. Araştırmanın hedefleri doğrultusunda elde edilen veriler analiz edilmiştir. Sahada yapılan çalışmalarda yerel halk ile iletişim kurularak görüşmeler yapılmıştır. Çalışmada yerel halkın Hevsel bahçelerinin tarihi geçmişi hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları, bahçelerin şehrin turizmüne katkısı konusunda olumlu düşünceye sahip oldukları, bahçelerin korunması için yeterince önlem alınmadığını düşündükleri belirlenmiştir. Diyarbakır'da yerel halkın ve diğer paydaşların kültür turizminin bir parçası haline getirilmesi konusunda öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Kültürel miras, Hevsel bahçeleri, Diyarbakır.

ABSTRACT

Hevsel Gardens, which form an integrity with the Diyarbakır Walls, have been surrounded by the Tigris valley and bear the traces of more than thirty civilizations for eight thousand years. It was included in the UNESCO cultural heritage list in 2015 as the "Diyarbakır City Walls and Hevsel Gardens Cultural Landscape Area", having a unique value that is open to the public in both agricultural, historical and cultural terms. The study was carried out in order to determine the opinions of the local people about the cultural landscape area heritage of Hevsel gardens in Diyarbakır, to analyze their perspective on the destination, and to contribute to the tourism researches to be conducted in the region. For this reason, the survey application prepared by the researcher was carried out with the local people in Diyarbakır. The analysis of the data obtained from the surveys was evaluated with the SPSS package program. The data obtained in line with the objectives of the research were analyzed. During the field studies, interviews were made with the local people. In the study, it was determined that the local people do not have enough information about the historical background of Hevsel gardens, they have a positive opinion about the contribution of the gardens to the tourism of the city, and they think that enough measures are not taken to protect the gardens. In Diyarbakır, suggestions have been made to make local people and other stakeholders a part of cultural tourism.

Keywords: Tourism, Cultural heritage, Hevsel gardens, Diyarbakır.

1. GİRİŞ

Dünyada insanoğlu var olduğundan beri seyahat etmektedir. Ticaret ve sanayinin gelişmesine bağlı olarak da dünya turizmi büyük bir tırmanışa geçmiştir. Gelişen ve gelişmekte olan ülkeler için turizm gelirlerinin ekonomideki payları her geçen gün artmaktadır.

Mekânda meydana gelen farklılıkların ortaya çıkardığı olgular turizm olarak tanımlanmaktadır. Turizmin ele alınmasında bu mekânsal boyuttaki farklılıkları yansıtabilecek görsel malzemenin rolü oldukça büyüktür (Özgüç, 2017). Maddi ve manevi değerler ve hayat tarzını oluşturan kültür, bir topluluğun hayatını sürdürebilmesi, problemlere çözümler bulabilmesi amacıyla kullanmış olduğu her türlü somut ve somut olmayan unsurlardır. Türk Dil Kurumuna göre kültür "Tarihi bir bakış açısıyla bir toplumun gelişim sürecinde ortaya çıkan, tüm maddi ve manevi değerlerin oluşmasında, kendisinden sonraki kuşaklara aktarımında ve kişinin doğal ve sosyal alana egemenlik kurmasında etkili olan karmaşık bir bütündür" (TDK, 2019). Dolayısıyla kültür, insanların, inançlarını hayat şekillerini, değerlerini, örf ve adetlerini kapsamaktadır.

Bir topluluğun kendinden sonra gelen topluluğa bırakmış olduğu mal, para servet, mülkler, terekeler, kalıtlar, kalıtım gibi öğelerin toplamına miras adı verilmektedir (TDK, 2019). Aynı zamanda kültür sanat eserlerinin, doğal kültürel ve tarihi öğelerin, turistik bir ürün şeklinde turizm faaliyetlerine katılanların hizmetine sunan bir turizm anlayışı olarak da ifade edilebilir. 1982 yılında UNESCO Dünya kültür politikaları sonuç bildirgesi yayınlanmıştır. Bu bildirmede kültür, yalnızca edebiyat ya da bilim değil, bunların dışında hayat şekilleri, kişilerin temel hak ve değerleri gelenek ve göreneklere, inançlarını da içine alan bir olgu olarak,

bir toplumun belirgin özelliklerden zihinsel, duygusal, somut ya da somut olmayan tüm unsurların bileşiminden oluşan bütün olarak tanımlanmıştır (Uygur & Baykan, 2007). Kültürel miras ise, toplumların uzun yıllar sürecinde oluşturdukları gelenek ve deneyimlerinin sürekliliğini temin eden ortak geçmişlerini anlatan değerler olarak ifade edilebilir (Öksüz Kuşuoğlu & Taş, 2017: 59) Günümüzde önemi artmakta ve çok hızlı bir şekilde gelişmekte olan kültür turizmi kapsamı içerisinde yer alıp birçok konuları içermektedir. Dolayısıyla kültürel miras, bir toplumun tarihiyle ilişkili olarak süreklilik arz ederek bugüne ulaşan, uluslararası anlamda da değer taşıyan somut ya da soyut olan tüm öğeleri içermektedir. Kültür daha önceki kuşaklardan miras olarak devralınmakta, günümüzde yaşanmakta ve daha sonraki kuşaklara miras olarak devredilmektedir (Kültür Aktan & Tutar, 2007).

Kültürel miras ve doğal yapının gelecek nesillere ulaştırılabilmesi için yerel halkın bu sürecin içine katılması ve süreçte birlikte çalışılabilmesi büyük önem taşımaktadır (Uygur & Baykan, 2007: 45). Kültürel mirası toplumların özelliklerini ve geçmişlerini ortaya çıkaran değerler olarak (Albayrak, 2013) Unesco, somut ve somut olmayan olarak ikiye ayırmıştır. Gelecek nesillere aktarmak için korunan tarihi mekânlar, anıtlar, tarihi park ve bahçeler, sit alanları somut kültürel miras değerleridir. Toplumların veya kişilerin, faaliyetleri, anlatımları, temsilleri, düşünceleri, yetenekleri ve kendilerine özgü faaliyetleri ise somut olmayan değerler olarak tanımlanmıştır (Karabaşa, 2014: 103). Turizm alanının *sahip olmuş olduğu tüm kültürel değerler özenli bir şekilde kullanılması sayesinde yörenin turizm alanı olması hem bölge, hem de ülkelerin ekonomileri açısından büyük değerler sağlayacaktır (Er & Bardakoğlu, 2016).*

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü kültür turizmini; insanların yaşadıkları mekânlar dışında yeni fikir ve deneyimlere sahip olmak, kültürel beklentilerini karşılamak için festivaller, sanatsal faaliyetler gibi kültürel etkinliklere katılmak, tarihi ve doğal alanları gezmek olarak tanımlamaktadır (McKercher & DuCros 2015: 3). Kültür turizm toplumların kültürel çekicilikleri olan detinasyonları kültürel ihtiyaçlarını giderip yeni bilgiler edinmek için ziyaret etmeleridir. Dolayısıyla *yerel kültüre ve değerlere saygılı; entelektüel ve nitelikli bir etkinlik biçimidir (Ryan, 2002).* Böylece kültür turizmi tarihi ve kültürel değerleri, sanatsal olayları ekonomik ve sosyal unsurları içine alan, yerel halkın kendi kültürünü de tanınmasına ve hatta bilinçlenmesine vesile olan bir turizm türüdür. UNWTO'nun verilerine göre günümüzde en çok gelişen turizm türleri arasında bulunmaktadır (URL.1). Bu turizm türü maddi ve manevi değer taşıyan kültürel varlıkların gelişmesi ve ekonomiye katkısı açısından önem taşımaktadır. Çünkü doğaya, tarihi yapılara ve kültürel değerlere karşı daha duyarlıdır (Emekli, 2006: 54). Bu durumda kültürel öğeleri barındıran mekânlardaki ekonomileri canlandırmakta, bu değerlerin bozulmasını önleyip tanınmasını sağlamak ve yöreye turist çekebilmektedir. Bu turizm türü *yerel halkın gelenekleri görenekleri ve yaşam şeklini yöreyi ziyaret edenlere aktaran turizm çeşidi olarak turizm alanlarına sayısız faydalar sağlamaktadır (Saarinen, Moswete & Monare, 2014).*

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

UNESCO kültürel varlıkların tanıtımı ve korunması bakımından uluslararası düzeyde kurulmuş olan bir kuruluştur. Bu kuruluş dünya genelindeki tüm kültürel ve doğal varlıkların korunması ile ilgili olarak çalışmalar yürütmektedir. 1972 yılında Paris'te gerçekleştirilen 17.genel konferansla "Dünya kültürel ve doğal mirasının korunmasına dair sözleşme" kabul edilmiştir. Tüm ülkeler bu listeye giren kültür varlıklarının sayılarının çoğunluğunu önemsemektedir. Bu listeye dahil olabilmenin kültür ve turizm alanında ülkelerin görünürlüğüne olumlu etkisi olacağını ve itibarlarının artacağını düşünmektedir. Böylece buraların korunması ve yönetiminin sağlanması için de gerekli olan finansmanı elde ederek ülke ekonomisine büyük katkı sağlayacaktır (Somuncu & Yiğit, 2009: 391). Yine bölgesel anlamda olduğu gibi yerel olarak da sosyal ekonomik gelişmeler için olanakların oluşturulabileceği, yerel toplumların çevre ve kültür konularında eğitim alabileceği için (Okuyucu, 2016) bu kuruluşun listelerine girebilmek global ölçekte büyük önem taşımaktadır. Çünkü ülkelerin sahip olmuş oldukları doğal ya da kültürel öğelerin Dünya mirası listesinde sergilenmesi bu ülkeler için çok olumlu geri dönütler sağlayacaktır. Bu listeye girebilmek için bu alanların evrensel değerlere sahip olması ve sözleşmenin uygulanmasına dair kılavuzda açıklanan on seçim ölçütünden birisini karşılaması gerekmektedir.

Dünyadaki tüm kültürel ve doğal mirasların tanınip *kültürel değerlerin korunması amacıyla Unesco tarafından çeşitli aşamalar sonucunda sözleşmeler ortaya konulmakta ve kültürel mirasın korunması için tedbirler alınmaktadır. Yine Unesco tarafından 1976 'da Dünya mirası fonu ile Dünya mirası komitesi meydana getirilmiştir. 1978'de ise Unesco dünyanın çeşitli bölgelerindeki 12 varlığı Dünya mirası olarak kabul edip, listeye almıştır. Daha sonra 2003 yılına gelindiğinde somut olmayan kültür miras sözleşmesi, 2004 yılında da Yamato deklarasyonu ile somut ve somut olmayan kültür mirasları için geliştirilmiş olan*

koruma yaklaşımları düzenlenmiştir. Türkiye ise 1983 yılında Unesco dünya mirası sözleşmesine taraf olmuştur. 1985’de Göreme millî parkı ve Kapadokya ile daha sonra Sivas Divriği ulu cami ve darüşşifası ile İstanbul tarihî alanlar bu listede yer almıştır (URL.1).

Bu listelerde yer alan ülkeler Dünya mirası varlıkları için belirli aralıklarla raporların hazırlanmasından sorumludur. UNESCO bu konuda hem maddi hem de manevi anlamda ülkelere destek vermektedir. Onların korunmaları ve sürdürülebilmeleri için bu varlıklara yönelik sorumluluklar yerine getirilmez ve varlıklar zarar görürse ya da listeye girmelerini sağlayan karakteristik özelliklerini kaybederlerse bu varlıklar listeden çıkarılmaktadır. Bunun sorumluluğu ülkelere bırakılmıştır (URL.2).

Tablo 1. Unesco listesine kayıtlı olan doğal kültürel ve karışık miras öğeleri

	Kültürel	Doğa	Karışık	Toplam	%	Kayıtlı mülklere sahip Taraflar Devletler
Latin Amerika ve Karayipler	96	38	8	142	12.67	18
Avrupa ve Kuzey Amerika	453	65	11	529	47.19	28
Asya ve Pasifik	189	67	12	268	23.91	35
Arap Devletleri	78	5	3	86	7.67	36
Afrika	53	38	5	96	8.56	50
Toplam	869	213	39	1121	100	167

[https://whc.unesco.org/en/list/stat/\(2019\)](https://whc.unesco.org/en/list/stat/(2019)).

Unesco’nun bu listesine kayıtlı olan 1121 tane doğal ve kültürel varlık bulunmaktadır. Bunların 213 tanesi doğal, 869 tanesi kültürel ve 39 tanesi de hem doğal hem de kültürel (Tablo.1) (URL.3). Dünyada Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, İspanya ve İtalya Unesco tarafından en fazla kültürel mirasa sahip, her yıl dünyada en fazla turist ağırlayan ülkeler arasındadır. Bu durumda Unesco dünya miras listesine giren tüm varlıklar dünyaca bilinen ve tanınan olmakta, bu doğal ya da kültürel varlıklar insanlığın mirası olarak tescil edilmekte, tüm taraflar devletler de bu konuda destek vermektedir. Böylece listeye giren varlıklar için korunma kolları, gelecek nesillere aktarılma ve bunlar için de hem toplumun hem de yerel ve mülki idarelerin teşvik edilmesi sağlanmaktadır.

Türkiye’de günümüzde 18 tane doğal ve kültürel miras varlığı listeye alınmıştır. Bunların 16’sı kültürel, 2 ise hem kültürel, hem doğal miras listesine dâhildir. Bunlar arasında Nemrut Dağı (Adıyaman), Hieropolis-Pamukkale (Denizli), Efes (İzmir), Göbekli Tepe (Şanlıurfa), Nevruz, Aşıklik Geleneği, Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali, Türk Kahvesi ve Geleneği, Hıdırellez Bayramı örnek verilebilir (URL.2).

Kültürel peyzaj, Dünya miras sözleşmesi uygulanma kılavuzunda Dünya mirası kavramıyla ilgili olan bir kavramdır. Peyzaj (paysage) Fransızca bir kelimedir. İngilizce “landscape” olarak ifade edilmektedir. Kır manzarası, peyzaj gibi anlamlarda kullanılmaktadır. İlk olarak Alman coğrafyacı Alexander Von Humboldt tarafından bir arazi parçasını tanımlayan doğal ve insani tüm özellikleri anlatmak için kullanılmıştır (Arı, 2005). Dolayısıyla kültürel peyzaj hem doğa hem de insan bileşimi varlıkları temsil eden, hem ekonomik, hem kültürel hem de toplumsal etkiler ile toplulukların ve yerleşimin zaman içindeki evrimini gösteren tüm kültürel değerlerdir (URL.2).

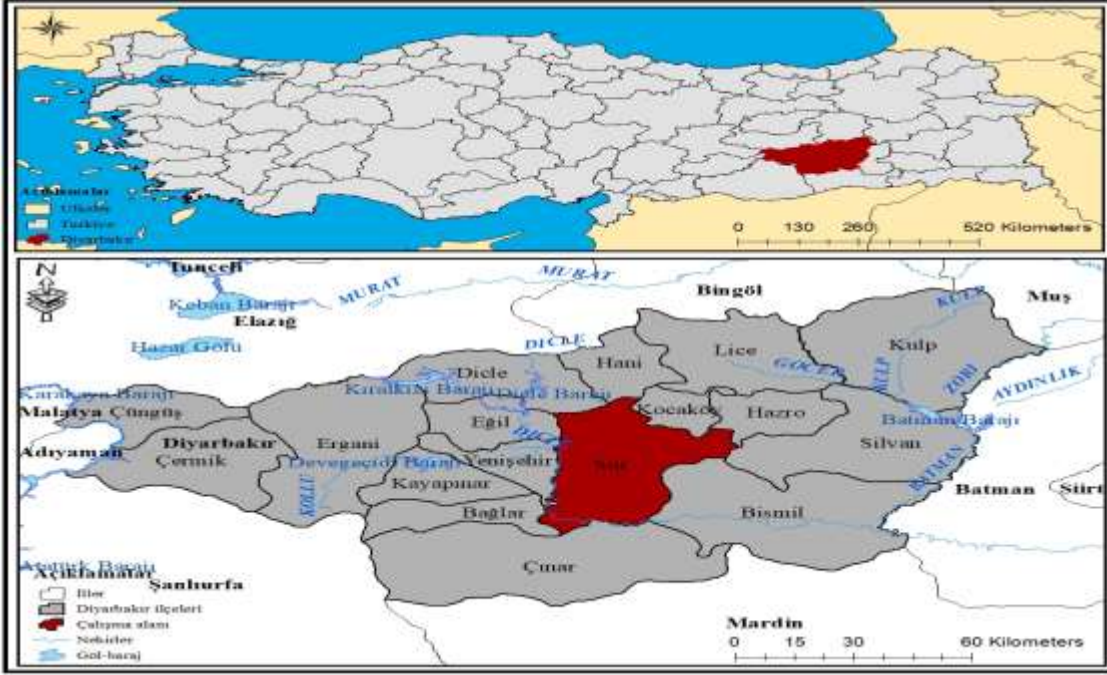
Türkiye’de bahçe kültürünün önem taşıdığı bir coğrafi mekânda yer alan Hevsel Bahçeleri, sekiz bin yıldır, otuzdan fazla uygarlığın izlerini taşımaktadır. Hem tarımsal, hem tarihi hem de kültürel anlamda halkın kullanımına açık olan özgün bir değere sahip olarak *Diyarbakır surları ve Hevsel bahçeleri kültürel peyzaj alanı* olarak Unesco kültürel miras listesine alınmıştır. Bu alan Diyarbakır Surları ve Hevsel bahçeleri olarak iki önemli öğeden meydana gelmektedir.

Coğrafi mekânlardaki somut ve somut olmayan tüm kültürel öğeler coğrafi görünümünün bir kısmı olarak coğrafyanın, turizmin ve kültürün de odak noktalarını meydana getirmektedir (Emekli, 2006: 4). Bir bölgedeki maddi ve manevi kültür öğelerinin yani kültürel mirasın turizm amacıyla kullanılması hem onun korunmasında, hem de yerel halkın bu konudaki bilincinin artırılmasında hatırlatıcı etkisi ile önem taşımaktadır (Cave, Ryan, & Panakera, 2003). Unesco dünya mirası olarak kabul edilmiş olan kentsel alanların korunmasında, halkın ve bilim adamlarının katılımının sağlanması ile daha iyi bir koruma stratejisi oluşturulabilecektir. Çünkü yerel halkın turizm faaliyetlerine dahil edilmesi, konu ile ilgili düşünce ve önerilerinin alınması, yörede turizmin gelişmesinin teşvik edilmesi için fikir alışverişi yapmak, yöredeki yerel halkın düşüncelerini etkilemesi ve kendilerini turizmin bir parçası gibi düşünmeleri anlamında önem taşımaktadır (Avcıkurt, 2003).

2.1. Diyarbakır'ın Coğrafi Konumu

Diyarbakır, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Dicle bölümünde yer almaktadır. Batısında Şanlıurfa Adıyaman, Malatya, doğusunda Batman ve Muş, güneyinde Mardin kuzeyinde Elazığ ve Bingöl bulunmaktadır (Şekil 1). İl 2014 yerel seçimleri öncesinde, Büyükşehir Belediyesine dönüştürülmüştür. 13 taşra ilçesi ve Yenişehir, Sur, Kayapınar, Bağlar merkez ilçeleriyle toplam 17 ilçesi bulunmaktadır. İlde yüzey şekilleri oldukça sadedir. Batı ve kuzeybatısı hafif meyilli alçak bir platodan, doğusu ve kısmen kuzeyi ise eğimli vadi yamaçlardan oluşmaktadır. Kuzeyden Güneydoğu Toroslar yayı ile kuşatılmış Yukarı Mezopotamya denen batı-doğu doğrultulu bir havza konumundadır. Kuzeyde plato alanı ile güneyde ve doğuda Dicle Vadisi güneybatısında eski bir volkan olan Karacadağ bulunmaktadır.

Şekil 1. Çalışma Alanının Lokasyon Haritası

Yörede Arabistan Platformu'nun denizel birimleri üzerine üst miyosen ve alt pliyosen yaşlı, içerisinde marn tabakası konglomera, kumtaşları, silt taşı ve kil taşı bulunduran Şelmo ve Yeniköy formasyonları yer almaktadır. Şehrin çevresinde bulunan Hevsel bahçelerinin bulunduğu alanın menderes göçüğü sonucu oluşmuş olan polisiklik menderes yeniği taraçaları olduğu belirlenmiştir (Karadoğan & Kuzucuoğlu,2018).

Yörede yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise soğuktur. Güneydoğu Toroslar yayı kuzeyden gelen soğuk rüzgârları kesmektedir. Yıllık ortalama sıcaklık 15,8 °C olmakla birlikte, Temmuz en sıcak ay, Ocak en soğuk aydır. Yaz döneminde sıcaklıklar 40 °C'nin üzerine ulaşmaktadır. Yıllık ortalama yağış miktarı ise 486,7 mm'dir. Yağışın büyük bir kısmı kış ve ilkbahar mevsiminde düşmektedir. Buharlaşma oranı oldukça yüksektir. Hâkim rüzgâr yönü kuzeybatıdır. Yörede yeterli yeşil alan olmaması nedeniyle çeşitli kurumlarca gerçekleştirilmesi hedeflenen Dicle Vadisi Projesi yapılmaya çalışılmaktadır. En önemli akarsuyu Dicle nehridir. İlkbahar yağışlarıyla yeşeren bitkiler, şiddetli kuraklık sebebiyle kuruyup sararmakta step karakterini kazanmaktadır. Dolayısıyla İlin doğal bitki örtüsü bozuktur.

Bölgeye Grekler tarafından Mezopotamya, Araplar tarafından ise El-Cezire adı verilmiştir. Cezire-i mabeyne'n-nehreyn - iki nehir arası olarak ifade edilmiştir. Şehir kadim bir medeniyet merkezi olması nedeniyle insanlık tarihinde önemli bir yere sahiptir. Coğrafi yapısı nedeniyle yerleşime ve gelişime açık bir şehir olmuştur. M.Ö 1800-1500 yıllarında Hurrilerin egemenliğinde kalmış, daha sonra Mittaniler, Asurlular, Medler ve Perslerin yönetimine girmiştir. M.Ö 300 'den sonra ise Helenler ve Romalıların idaresine giren Diyarbakır günümüzdeki sınırlarına bu dönemden sonra ulaşmıştır (Kejanlı & Dinçer, 2011). Şehir yüzyıllar boyunca birçok medeniyetin yaşadığı köklü bir tarihi geçmişe sahiptir. Mezopotamya'nın en eski yerleşim yerlerinden biridir. Geçmişten günümüze farklı uygarlıklara ev sahipliği yapması bakımından Amid, Amida, Kara-Amid Diyarbakir, Diyar-Bekr ve Diyarbakır gibi çok çeşitli isimler almıştır. Diyarbakır İran ve Mezopotamya'dan gelen ve Anadolu'ya geçen tarihi ticaret yollarının da kavşak noktasında bulunmuştur. Bölge çağlar boyu önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Şehrin bakır madeni yönünden zengin olması adının

belirlenmesinde etkili olmuştur. Bakır memleketi anlamında olan Diyarbakır adıyla 1937 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile resmi kayıtlarda yerini almıştır (Ökse, 2015:23).

Diyarbakır il nüfusu 1935 yılında 214142 kişi, 2010 yılında 1528958 ve 2019 yılı Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 1.756.353 kişi olmuştur. Hevsel bahçelerinin yer aldığı Sur Diyarbakır Büyükşehir olunca ilçe statüsüne getirilmiştir. 2013'de 123311 olan nüfusu, 2016 yılı nüfus verilerine göre % 5,52 azalış ile 116858 gerilemiştir. Sur ilçesi 2015 yılından sonra Diyarbakır ile çevre il ve ilçelerde bölücü terör örgütünün yapmış olduğu terör eylemlerinden olumsuz yönde etkilenmiştir. Terör eylemleri nedeniyle çok sayıda insan Sur ilçesinden göç etmek zorunda kalmıştır. İlçe nüfusu 2015 ve sonrasında azalma eğilimi göstermiştir. Sur ilçe nüfusu 2019 verilerine göre 106.108 kişidir (TUİK, 2020).

Şekil 2. Hevsel Bahçelerinin Google Earth Görüntüsü.

2.2. Hevsel Bahçeleri

Hevsel bahçeleri sekiz bin yıllık bir geçmişe sahiptir. Dicle vadisi ile çevrelenmiştir Güneyde On gözlü köprüden, Mardin kapıya ve doğuda Yeni kapıya kadar yaklaşık on bin dönüm kadardır (Şekil.2). Diyarbakır Sur ilçesine bağlı bir alan içinde Dicle nehrinin kıyısında tarımsal, sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir alandır. 39. Unesco miras komitesinin toplantısında Diyarbakır surları ve Hevsel bahçeleri kültürel peyzaj alanı olarak kültür mirası listesine girmesine karar verilmiş olup Türkiye'nin bu listede yer alan 14. varlık olarak tescillenmiştir (Fotoğraf.1) (URL.4).

Diyarbakır şehrinin en bilinen sembollerinden olan Hevsel Bahçelerini yalnızca doğal bir güzellik olarak değerlendirmek doğru değildir. Aynı zamanda önem taşıyan tarihsel bir geçmişi içinde barındırmaktadır. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Diyarbakır surlarının eteklerindeki Şatt (Dicle) Nehri boyunca devam eden bağ, bostan ve reyhanlardan, ağaçlıklardan ve geniş vadiden bahsedilmektedir. Tarımsal ürünlerin, şehirde yapılan zanaat eserlerinin ve hayvanların bu bahçelerden geçirilerek Dicle nehri üzerinden, suyoluyla başka şehirlere satılmak amacıyla taşındığı ifade edilmektedir. Evliya çelebi Diyarbakır halkının Hevsel bahçelerindeki gündelik yaşamını, eğlenme ve dinlenme etkinliklerini anlatmış, Fiskayasının aşağısında bulunan büyük nehrin iki yanında birçok ürünün yetiştirildiğinden bahsetmiştir (URL5). Şehrin güneydoğusuna doğru genişleyen ve Dicle nehrinin meydana getirdiği geniş yay içinde bulunan Hevsel bahçeleri, kalın alüviyal dolgu üzerinde yüksek tarım potansiyeline sahiptir. Yörede başta Dicle nehri olmak üzere yer üstü ve yeraltı sularının yeterli olması tarımsal üretim potansiyelini artırmıştır.

Romalılar döneminde, Perslerden kaçan Nusaybin sakinlerinin Diyarbakır'a girmeleri eski Diyarbakır'ı çevreleyen surlarda engellenmiştir. Onlarda Diyarbakır surlarının eteklerinde yer alan Hevsel bahçelerine yerleşmiştir. Bu mecburi göç sonucunda Nusaybinliler ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla bu bahçelerde sebze ve meyve gibi ürünleri ilk defa yetiştirip, yörede ilk tarımsal faaliyetleri başlattıkları ifade edilmektedir. Dicle Nehri sayesinde meydana gelen Hevsel bahçeleri otuzdan fazla uygarlığın yaşadığı bir mekân olarak

sürekli dönüşen canlı bir yapıya sahiptir. Yörede söğüt ve kavak ağaçlarının sıklığı nedeniyle kerestecilik yapılmıştır. Endemik bitki ve hayvan türlerinin yaşadığı biyolojik çeşitliliğin yoğun olduğu bir mekândır. Kuşların göç güzergâhında yer almaktadır. Kum kırlangıçları, akbalıkcıl, kiraz kuşu, yalıçapkını, saksagan, kukumav gibi 180'in üzerinde kuş türü belirlenmiştir. Ayrıca yılan, kirpi, sansar, yabandomuzu, kertenkele, kurbağa susamuru, Fırat Kaplumbağası, kızıl tilki, ipek böceği ve sincap da bulunmaktadır. Bahçelerde kum şeftalisi, karpuz (Coğrafi işaret belgeli Diyarbakır karpuzu), pamuk, pirinç, nohut, soğan, mercimek, kavun, maydanoz, marul, soğan, roka reyhan gibi meyve ve sebzeler ile dut, kayısı, şeftali ve kavak ağaçları ve çeşitli çiçekler de yetiştirilmektedir. Yöre agro-turizm teması dahilinde ekolojik çiftlik alanı özelliği göstermektedir. Bahçeler kültürüyle gündelik yaşamıyla Borani güvercinleri (Güvercin gübresi) ve boranhaneler ile önemli bir kültürel mekân olmuştur (URL 6).

Hevsel bahçeleri, aristokrasiye ve soylu sınıfa ait olmayan bir mekân olmuştur. Her zaman halkın kullanımına açık sivil bir bahçe olarak hem tarımsal hem kültürel ve hem de tarihi olarak özgün bir yerdir. Günümüzde şehir toplumlarında doğayla ilişkilerinin sürdürülebildiği, her şeyin doğal olduğu bir nebze "sığınma mekânları" olarak da büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bahçeler mesire, eğlenme, dinlenme yeri olarak kamusal bir mekân olmuştur (Fotoğraf.2) (Gümüş,2015).

Fotoğraf 1: Hevsel Bahçeleri ve Diyarbakır Surlarından Görünümler

3. MATERYAL VE METOT

Bir bölgede ya da ülkede kültür ve miras turizminin gelişmesi konusunda en önemli kilit nokta paydaşlardır. Yerel halk, turistler, yerel hükümet ve girişimciler olmak üzere turizmde dört ana paydaş bulunmaktadır. Paydaş bir çalışmanın hedeflerine ulaşılmasını etkileyen ve etkilenen kişi ya da gruplardır. Yerel halk ise kültür ve miras alanlarında kültürel mirası doğrudan kullananlar olmalarının yansira, aynı zamanda kültürel mirası yaşatan ve devam ettiren kişiler de olduğu için turizmin geliştiği alanlardaki önemli öğelerdendir (Varnacı Uzun & Somuncu, 2011). Yerel halkın bir turizm alanına yönelik kaynakların varlığından haberdar olması, farkındalığı ve bilincin oluşması, turizmin bölgesel gelişimi için önemli bir unsur oluşturmaktadır. Çünkü turizmin gelişmesinin yararları ve zararları en çok yerel halkın yaşamını etkilemektedir. Bu durumda zamana bağlı olarak turizm alanında özelliklerin değişim ve gelişim durumunun yerel halk tarafından nasıl algılandığının düzenli olarak ölçülmesi gerekmektedir (Stylidis, Biran, Sit & Szivas, 2014).

Ayrıca kültürel mirasın bulunduğu destinasyonlarda yaşamını sürdüren yerel halk bu varlıkların doğrudan kullanıcılarıdır. Bu nedenle kültürel miras varlıklarının korunup bu kaynaklardan turizm anlamında yararlanılmasında yerel halkın desteği büyük önem taşımaktadır (Okuyucu & Somuncu, 2012). Yerel halkın turizm gelişim sürecine dahil edilmemesinin ortaya çıkaracağı sonuçlar; doğal çevre üzerindeki olumsuzluklar, yalnızca ekonomik anlamda değerlendirilen turizm düşüncesi, yerel kimliğin bozulması, kültürel anlamdaki yozlaşmalar, turist ve pazar profilinin yeterince araştırılmaması, girişimci yatırımlarının risk taşınması, hem bölgesel hem de yöresel kalkınma için yapılan çalışmaların amaçtan uzaklaşması ve sürdürülebilir turizmin risk altına girmesi olarak belirtilebilir (Emekli & Soykan, 2014: 8).

Diyarbakır surları ve Hevsel bahçeleri olmak üzere iki önemli öğeden meydana gelen Diyarbakır kalesi ve Hevsel bahçeleri kültürel peyzajı içerisinde Hevsel bahçelerinin çalışma konusu olarak seçilmesinde; Sur içinde yaşanan terör olayları sebebiyle oluşan olumsuz güvenlik algılarının, hala şehrin turizm imajında etkili olabileceği, fakat Hevsel bahçelerinin aktif bir şekilde kullanımının devamlılık arz etmesi etkili olmuştur. Çalışma yerel halkın Hevsel bahçeleri kültürel peyzaj mirası hakkındaki düşüncelerinin belirlenmesi ve yörede yapılacak olan turizm araştırmalarına katkı sağlaması bakımından önemlidir. Bu nedenle araştırmada

paydaş değerlendirmesi yaklaşımı ile kaynakları ve arazileri kullanılan yörenin turizm paydaşları arasında en önemli paydaş olan yerel halk örneklem grubu olarak seçilmiştir. Çalışmada Diyarbakır Hevsel bahçelerine yönelik yerel halkın algılarını ortaya koyabilmek için betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Bu model herhangi bir değişkene ait sayısal değerlerin toplanıp betimlenmesi ve sunulması şeklindeki istatistiksel işlemleri içermektedir (Büyüköztürk, 2011).

Çalışma 2019 yılında Ekim-Aralık tarihleri arasında Diyarbakır'da araştırmaya gönüllü olarak katılan ve rassal yolarak seçilen 317 kişiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı tarafından literatürde bu listeye giren varlıkların bulunduğu alanların turizm açısından değerleri ve bölge turizmi açısından kazanımları nasıl etkilediği konuları odaklı olan çalışmalar incelenmiştir. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından oluşturulan anket formu kullanılmıştır. Anket formunda katılımcılardan demografik değişkenlerin yanı sıra hevsel bahçelerinin turizme katkısı, iş imkanı sağlaması, yapılması gerekenler ve var olan sorunlarla ilgili ifadelerle cevap vermesi istenmiştir. Anketlerden elde edilmiş olan veriler SPSS paket programı ile değerlendirilip frekans ve yüzdelik dağılımlar yapılmıştır. Sahada yapılan çalışmalarda ise yerel halk ile iletişim kurularak görüşmeler yapılmıştır. Çalışma ile ilişkili veriler; Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), UNESCO yayınları ile yerel ve mülki idarelerden temin edilmiş, tüm veriler harita ve tablolara dönüştürülmüştür.

4. BULGULAR

Tablo 2. Katılımcılara ait demografik değişkenler

Demografik Değişkenler		n	%	Demografik Değişkenler		n	%
Cinsiyet	Kadın	118	37,2	Öğrenim	İlkokul	38	12
	Erkek	199	62,8		Ortaokul	65	20,5
Yaş	18-25	89	28,1		Lise	102	32,2
	26-35	80	25,2		Üniversite ve üzeri	112	35,3
	36-45	51	16,1		Meslek	Memur	31
	46-65	78	24,6	Öğretmen		34	10,7
	66 ve üzeri	19	6	Esnaf		59	18,6
Medeni durum	Evli	193	60,9	Serbestmeslek		64	20,2
	Bekâr	124	39,1	Öğrenci		45	14,2
Gelir	2300 altı	159	50,2	Emekli	9	2,8	
	2301-4000	50	15,8	Ev hanımı	34	10,7	
	4001- 6000	87	27,4	İşçi	27	8,5	
	6001üzeri	21	6,6	Çiftçi	14	4,4	

Diyarbakır'da çalışmaya katılanların% 62,8'i erkek, % 37,2'si kadındır.%28,1'i 18-25; % 25,2'si 26-35, % 16,1'i 36-45, % 24,6'sı 46-65 ve % 6'sı ise 66 ve üzeri yaş aralığına sahiptir. %12'si ilkökul,% 20,5'i ortaokul,% 32,2'si lise, %35,3'ü üniversite ve üzeri eğitim seviyesine sahiptir. % 9,8'i memur, % 10,7'si öğretmen,% 18,6'sı esnaf, % 20,2'si serbest meslek,% 14,2'si öğrenci,% 2,8'si emekli,% 10,7'si ev hanımı, %8,5'i işçi ve % 4,4'ü çiftçidir (Tablo.2).

Tablo 3. Katılımcıların hevsel bahçeleri için düşüncelerine ait dağılımlar

		Evret	Hayır	Kısmen			Evret	Hayır	Kısmen
Turizme katkı	n	150	69	98	Oksijen	n	166	86	65
	%	47,3	21,8	30,9		%	52,4	27,1	20,5
UNESCO	n	137	97	83	Koruma yararlımı	n	113	111	93
	%	43,2	30,6	26,2		%	35,6	35	29,3
Kirlilik	n	159	104	54	Yöre insanımı	n	232	50	35
	%	50,2	32,8	17		%	73,2	15,8	11
İş imkânı	n	129	82	106	Önlem	n	76	140	101
	%	40,7	25,9	33,4		%	24	44,2	31,9
Yerel-mülki idare	n	108	153	56	Geçmişini bilmek	n	97	134	86
	%	34,1	48,3	17,7		%	30,6	42,3	27,1
Dicle'nin zararı	n	43	163	111	Göç	n	55	197	65
	%	13,6	51,4	35		%	17,4	62,1	20,5

Hevsel bahçelerinin şehrin turizmüne katkısı konusunda katılımcıların %47,3'ü evret, %21,8'i hayır, %30,9'u kısmen; Unesco tarafından koruma altına alınması Hevsel bahçelerinin değerinin anlaşılmasını sağlaması konusunda % 43,2'si evret,%30,6'sı hayır,% 26,2'si kısmen; Bahçelerde ağaç kesimleri, gürültü kirliliği, piknikçilerin bıraktıkları atıklar gibi çevre kirliliği olup olmadığı durumu hakkında % 50,2'si evret, % 32,8'i hayır, %17'si ise kısmen ifadelerini kullanmıştır. Hevsel bahçelerinin varlığının yöredeki insanlara iş imkânı sağlaması konusunda %40,7'si evret, %25,9'u

hayır,%33,4'ü kısmen; yerel halkın mülki ve yerel idarelerin Hevsel bahçeleri adına yaptıkları çalışmaları yeterli bulup bulmamaları konusunda % 34,1'i evet,% 48,3'ü hayır, % 17,7'si kısmen; Dicle nehri suların yükselme döneminde bahçelere zarar verebilme konusunda %13,6'sı evet,%51,4'ü hayır,%35'i ise kısmen ifadelerini kullanmıştır (Tablo.3).

Hevsel bahçelerinin şehrin havasına (oksijen)katkı sağlaması konusunda %52,4'ü evet,%27,1'i hayır,%20,5'i kısmen; bahçelerinin koruma altına alınmış olması sosyo kültürel ve ekonomik açıdan yöreye katkıları konusunda %35,6'sı evet,% 35'i hayır, % 35'i kısmen; Hevsel bahçelerinde çalışanlar yöre insanı ve başka şehirlerden olup olmadığı konusunda %73,2'si evet,%15,8'i hayır,%11'i kısmen; Bahçelerin korunması için yeterince önlem alınması konusunda %24'ü evet,%44,2'si hayır,%31,9'u kısmen ifadelerini kullanmıştır. Katılımcıların Hevsel bahçelerinin tarihi geçmişi hakkında yeterli bilgiye sahip olup olmamaları konusunda %30,6'sı evet,%42,3'ü hayır,%27,1'i kısmen; Hevsel bahçelerinin Diyarbakır'a dışarıdan göçlerin gerçekleşmesine etkisi konusunda %17,4' ü evet, %62,1'i hayır,%20,5'i ise kısmen ifadelerini kullanmıştır (Tablo.3).

Tablo 4. Katılımcıların hevsel bahçelerine ait düşünceleri

		n	%			n	%
Olumlu	Kültürel gelişme	74	23,3	Etkinlikler	Yürüyüş alanları	50	15,8
	İstihdam sağlanması	44	13,9		Fotoğraf çekim alanları	64	20,2
	Tarımsal alan imkânı	114	36		Kamp alanları	43	13,6
	Hayvanbitkütürlerine	51	16,1		Tarım faaliyetlerine katılma	72	22,7
	Turist çekmesi	34	10,7		Yöresel tadım etkinlikleri	88	27,8
Katkıları	Turlar artacaktır	42	13,2	Yapılması istenen	Bitki ve hayvanların tanıtılması	46	14,5
	Şehir hızlı gelişecek	54	17		Belediye hizmetlerinin geliştirilmesi	126	39,7
	Belediye hizmetleri	27	8,5		Bahçenin iyileştirilip geliştirilme	69	21,8
	Turizm canlanacak	116	36,6	Sorun var mı?	Sosyal tesislerin geliştirilmesi	76	24
	Ekonomik gelişme	39	12,3		Ekolojik Afetlere karşı önlem	82	25,9
	Şehrin tanınması	39	12,3		Atılan çöplerin ekolojik zararı	129	40,7
					Canlı hayatına zarar verilmesi	68	21,5
	Toplam	317	100		Beton yapılarına maruz kalması	38	12

Hevsel bahçelerinin Diyarbakır için olumlu yönleri konusunda katılımcıların %23,3'ü şehirde kültürel gelişmeyi sağladığını,%13,9'u istihdam sağladığını,% 36'sı tarımsal alan imkânı sağladığını,%16,1'i hayvan ve bitki türlerine barınma alanı olduğunu,%10,7'si Unesco kültürel miras listesine alınması nedeniyle turist çekim merkezi haline geldiğini ifade etmektedir. Yine Hevsel bahçelerinin Unesco tarafından koruma altına alınmasının sosyo-kültürel-ekonomik açıdan katkıları konusunda % 13,2'si yörede turistler için yapılan turların artacağını,% 17'si şehrin daha hızlı bir şekilde büyümesini sağlayacağını,% 8,5'i belediye hizmetlerinin artacağını,% 36,6'sı yörede turizmin canlanacağını,% 12,3'ü şehirde ekonomik anlamda gelişmelerin olacağını,% 12,3'ü Diyarbakır'ın hem ülke hem de dünya ölçeğinde tanınırlığının artmasına katkıda bulunacağını ifade etmiştir. Hevsel bahçelerinde ne tür etkinlikler yapılması anlamında %15,8'i yürüyüş alanları,% 20,2'si fotoğraf çekim alanları,%13,6'sı kamp alanları,%22,7'si yöre ziyaretçilerin de tarım faaliyetlerine katılımlarının sağlanması,% 27,8'i ise yöresel festivallerin yapılmasını istediklerini belirtmiştir. Hevsel bahçelerinin yerel halk tarafından daha aktif kullanımının sağlanabilmesi için %14,6'sı bahçelerdeki bitki ve hayvanların tanıtılmasını,%39,7'si yerel yönetimlerin hizmetlerinin geliştirilmesi,% 21,8'i bahçelerden daha yüksek gelir elde edilebilmesi adına iyileştirilip geliştirilmesini,% 24'ü bahçelerin etrafında yer alan sosyal tesislerin alanlarının genişletilip buralarda yapılan aktivitelerin artırılmasını istemektedir (Tablo. 4).

Katılımcılar Hevsel bahçelerinin maruz kaldığı en önemli sorunlar olarak,% 25,9'u yörede sel taşkın kirlilik gibi afetlere karşı önlemlerin alınması,% 40,7'si özellikle ziyaretçilerin bahçelere çöp atmalarının önlenip ekolojik zararın en aza indirilmesi,% 21,5'i bahçelerdeki hem bitki hem de hayvanlara zarar verilmemesi,%12'si ise son zamanlarda yörede yapılan beton yapılara izin verilmemesi olarak ifade etmiştir (Tablo:4).

Fotoğraf 2: On Gözlü Köprü ve Hevsel Bahçeleri Etrafındaki Rekreasyon Alanları

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Hevsel Bahçeleri evrensel niteliğe sahip korunması gereken bir bölge ve tarihi anlamda da Diyarbakır'ın ayrılmaz bir parçası olarak 2015 yılında Diyarbakır kalesi ve Hevsel bahçeleri kapsamında Unesco Dünya kültür mirası listesine alınmıştır. Hevsel bahçeleri kendine özgü koşullarının, geleneksel üretim biçimlerinin, yöreye özgü gündelik yaşamın, sosyal ve kültürel hayatın gelişmesinde çok önemli bir rol oynamaları nedeniyle somut olmayan (manevi) kültürel miras içerisinde de değerlendirilmelidir. Bahçeler şiirlere, oyunlara, manilere konu olmakta, efsanelerde, mitolojilerde yer almakta, sözlü ve yazılı tarihsel kaynaklarda adı geçmektedir. Yöredeki Dicle vadisi, Kırklar dağı, Surlar ve Kale hem sosyal hem ekonomik hem de kültürel bir anlamda Hevsel Bahçeleri ile bir bütün oluşturmaktadır.

Tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Diyarbakır ve Hevsel bahçeleri farklı doğal ve kültürel özellikleri içinde barındırmaktadır. Unesco dünya mirası listesine alınmasıyla değeri daha da artmış olmasına rağmen 2015 yılı sonunda yöredeki silahlı çatışmalarla birlikte gelişmesi durmuştur. Günümüzde ise çatışmalar sona ermiş ve bölge istikrar ortamına kavuşmuştur. Çağlar & Doğan (2018) çalışmasında Diyarbakır'ın Sur ilçesindeki terör olaylarının 2015 Kasımında başlayıp, 2016 Nisanında bittiği fakat etkisinin bir yıllık süreçten daha uzun bir zamanda sürdüğü belirtilerek, şehrin bu olaylar nedeniyle negatif güvenlik algı durumunun, turizm imajında bir süre daha etkisinin olacağını öngörmektedir.

Çalışmada katılımcıların Hevsel bahçelerinin şehrin turizmine katkısı konusunda %80'e yakını olumlu düşünceye sahiptir (Tablo.3). Rodzi ve ark. (2013)'de çalışmasında özellikle kültür turistlerini bölgeye çekmede kültürel miras varlıklarının çok önemli bir potansiyel taşıdıklarını belirtmiştir. Okuyucu & Somuncu (2012)'nin çalışmasında ise Osmaniye'de yerel halkın turizmin gelişmesi ve kültürel mirasın korunmasında olumlu görüşe sahip olduğu ifade edilmiştir. Yine Düzgün & Acar (2016) ve Ceylan & Somuncu (2016), tarafından Safranbolu yöresinin Unesco'ya girme sürecinden sonra bilinirliğinin, turizm talebinin ve ziyaretçi sayılarının artış gösterdiği belirtilmiştir. Norveç'te Roros ilinde yapılan araştırmada kültürel miras konulu yatırım projeleri sayesinde bölgede istihdamın ve turizmin geliştiği, ekonomi sektörüne ise yüzde yedilik bir katkı sağlandığı belirtilmiştir (Bowitz & Ibenholt, 2009).

Hevsel Bahçelerinin Unesco tarafından koruma altına alınması değerinin anlaşılmasını sağlaması konusunda katılımcıların % 70'i olumlu görüşe sahiptir. Ağaç kesimleri, gürültü kirliliği, piknikçilerin bıraktıkları atıklar gibi Bahçelerde çevre kirliliği olup olmadığı durumu konusunda ise %50'den fazlası olduğunu ifade etmiştir. Çalışmada katılımcıların %70'e yakını Hevsel bahçelerinin varlığının yöredeki insanlara iş imkânı yarattığını belirtmektedir (Tablo.3). Bölgelerin gelişimini sağlamada kültürel miras turizmi önemli bir araçtır (Alberti & Giusti, 2012). Karakaş & Şengün (2017) çalışmasında Diyarbakır'da oturan katılımcıların büyük bir kısmının turizme bakış açılarının pozitif yönde olduğu, ek kazanç getirdiği, çeşitli iş imkânları sağladığı, yerel halkın yaşam şartlarını iyileştirdiği bulgusuyla, etnik ve siyasi problemlerin güvenlik sorunlarının neden olmadığını, bunların turizmin gelişmesi için engel olarak gösterildiği ama diyalog ve entegrasyon ile bir çok sorunun çözümünün sağlanabileceğini ifade edilmiştir.

Araştırmada yerel halkın %50'den fazlası mülki ve yerel idarelerin Hevsel bahçeleri adına yaptıkları çalışmalarını yeterli bulmamaktadır. Unesco listesindeki Göreme milli parkı ve Kapadokya kayalık sitleleri ile ilgili yapılan çalışmada, buradaki turizmin sürdürülebilir olmadığı ve yerel yöneticilerin farkındalıklarının yerel halktan daha yüksek düzeyde olduğu belirtilmiştir (Demirçivi, 2017). Yine katılımcıların %70'den fazlası Hevsel bahçelerinin şehrin havasına olumlu katkı sağladığını, Dicle nehri sularının yükselme döneminde bahçelere çok büyük zararlar vermediğini düşünmektedir (Tablo.3). Ama Tarihi On Gözlü Köprü'nün kapasitesi taşkın sularını geçirmekte yetersiz kalmaktadır. Hevsel bahçelerinin tamamı taşkın sınırları içerisinde olup buraların taşkın sularından korunması gerekmektedir (Önen & Oğraş, 2019).

Katılımcıların bahçelerin koruma altına alınmış olması sosyo kültürel ve ekonomik açıdan katkıları konusundaki olumlu ve olumsuz düşünceleri eşit oranlarda bir dağılım göstermektedir (Tablo:3). Kurtar & Somuncu (2013)'da çalışmalarında Ankara'nın kentsel kültürel mirasında önem taşıyan Hamamönü'ndeki koruma amaçlı yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan fiziksel ve toplumsal değişimleri ortaya koymuştur. Katılımcıların Hevsel bahçelerinin tarihi geçmişi hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları (%70) görülmektedir (Tablo.3). Demirçivi (2017) çalışmasında Dünya mirası alanına giren Kaymaklı ve Derinkuyu'daki yer altı şehirlerinin giriş bölümlerinde hediye eşya satıp geçimlerini temin eden ve turizmle ilişkileri olan kişilerin büyük bir kısmının (%93) buldukları yerin Dünya mirası alanı olduğunu bilmediklerini belirtmiştir (Tablo.3).Cumhuriyet Üniversitesindeki öğrencilerin Sivas'taki kültürel değerler konusundaki farkındalık düzeylerinin de düşük olduğu belirlenmiştir (Yılmaz, Şahbudak, Akkuş & Işkın, 2017). Aas, Ladkin & Fletcher (2005) çalışmasında "UNESCO/Norveç Hükümet Projesi"ni incelemiştir. Turizmin gelişmesi ve kültürel mirasın korunması için paydaşların işbirliğinin çok büyük önem taşıdığı ifade edilmiştir.

Yerel halk tarafından Hevsel bahçelerinin Diyarbakır'a dışarıdan göçlerin gerçekleşmesine etkisi olmadığını (%80); Hevsel bahçelerinde çalışanların çok büyük bir kısmının yöre insanı olduğu (%80); Bahçelerin korunması için yeterince önlem alınmadığı (%75) belirtilmiştir (Tablo:3).Hevsel Bahçelerinin Diyarbakır için olumlu yönleri konusunda katılımcıların %23,3'ü şehirde kültürel gelişmeyi sağladığını ifade etmektedir (Tablo:4). Enemou, Ogechi & Oduntan, 2012)'nin çalışmasında Nijerya'nın Osun Oshogba kutsal ormanı incelenmiştir. Unesco Dünya mirası sit alanı olan bölgede turizmin gelişiminin yerel halk üzerinde sosyal etki yarattığı, yaşam standartlarını değiştirebildiği, kültürel etkileşim sağladığı ve pozitif kültürel ve sosyal etkilere sahip olduğu belirtilmiştir.

Yine çalışmada yerel halk Hevsel bahçelerinin Unesco tarafından koruma altına alınmasının sosyo-kültürel-ekonomik açıdan katkıları konusunda %36,6'sı yörede turizmin canlanacağını düşünmektedir (Tablo.4).Dünya mirası olarak tanınma Cordoba şehrinde sanatsal ve tarihi mirasın korumasını ve yöreye olan ziyaretlerin artmasını sağlamıştır. Ayrıca bu durum şehrin, kültürel ve tarihi geçmişinin öğrenilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır (Santa-Cruz & López-Guzmán, 2017). Çağlar & Doğan (2018) ise çalışmasında katılımcıların Diyarbakır algısında yörenin Unesco mirasları listesine alınmasıyla ciddi bir farklılık olmadığını belirtmektedir. Sur ilçesindeki olaylardan dolayı bu listeye girmiş olmasının gölgelendiği belirtilmiş, terör nedeniyle olumsuz olan algının devam ettiğinin düşünüldüğü ifade edilmiştir. Yenişehirlioğlu & Kalay (2017)'in araştırmalarında ise hem Dünya'dan, hem de Türkiye'den miras listesindeki altı alan seçilmiştir. Öncelikle Unesco listesine girmeden önceki ve sonraki turist sayıları karşılaştırılmıştır. Sonuçta bu listeye girmenin uzun süreçte yöreye turist sayısının artması anlamında herhangi bir etkisinin olmadığı belirtilmiştir. Ama kısa süreçte turist sayılarında artışların olduğu ifade edilmiştir. Yine Huang, Tsaur & Yang, (2012)'in çalışmasında Macau (Çin'in güney kıyısında) üzerinden bu listeye girmenin turizmi teşvik etmedeki etkisinin kısa süreçte turizm talebini arttırdığı, fakat daha farklı ve önemli bir etkinin olmadığı belirtilmiştir.

Çalışmada Hevsel bahçelerinde yapılması istenen etkinlikler konusunda katılımcıların % 22,7'si yöre ziyaretçilerinin de tarım faaliyetlerine katılımlarının sağlanmasını, % 27,8'i ise yöresel festivallerin yapılmasını istediklerini belirtmiştir. Hevsel bahçelerinin yerel halk tarafından daha aktif kullanımının sağlanabilmesi için %39,7'si yerel yönetimlerin hizmetlerinin geliştirilmesini,%24'ü bahçelerin etrafında yer alan sosyal tesis alanlarının genişletilip, buralarda yapılan aktivitelerin artırılmasını istemektedir(Tablo.4). Cuccia, Guccio & Rizzo (2016), 1995-2010 döneminde İtalyan bölgelerini örnek olay olarak ele almıştır. Buralarda Unesco listesine giren varlıkların performanslarını değerlendirmiştir. Bu varlıkların yöredeki turizm sektörünü etkileme durumunun yine yörede bulunan yerel paydaşların çalışmalarına bağlı olduğunu belirtmiştir. Güneş ve ark. (2019) Konya'da yaptıkları çalışmada yerel halkın, belediyelerin ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın koruma da en fazla sorumlu olduğu belirtilmiştir. Unesco kültürel mirası açısından hem yerel halkın hem de yerel ve mülki idarelerin birlikte çalışmaları sonucunda Hevsel bahçeleri ve

çevresinde turizm faaliyetlerinin geliştirilebileceği ifade edilebilir. Çağlar & Doğan, (2018)'in çalışmalarında Diyarbakır kalesi ve Hevsel bahçelerinin Dünya miras listesine girmesinde yerel paydaşların hem bilgi, hem de farkındalıklarının yetersiz olduğu belirtilmiştir. Ayrıca seyahat acentaları ve konaklama tesislerinde şehrin turizm anlamında varlıklarını geliştirebilmek adına yapılan çalışmaların yetersiz olduğu ve bu listeye girmenin yerel anlamda henüz fazla önemsenmediği belirtilmiştir. Yine Diyarbakır ilinin turizm potansiyelini belirlediği çalışmada Karakaş & Çenberlitaş, (2014) yörede turizm olgusunun tam olarak yerleşmemiş olduğunu belirtmektedir. Yerel yönetimler ile özel sektör arasında koordinasyon eksikliği olduğu, yöredeki turizme yeterince ilginin gösterilmediği, yeterli ölçüde tanıtımın ve pazarlamanın yapılamadığı belirtilmektedir. Diyarbakır, sahip olmuş olduğu tüm bu eserlerden turizm sektöründe anlamlı bir istihdam sağlayamamaktadır. Bu doğal, tarihsel ve kültürel turizm kaynaklarını sürdürülebilir ekonomik yarar sağlayabilmeleri için doğal dokularına zarar verilmeksizin değerlendirilmeleri bölge insanına olduğu kadar ülke ekonomisine de katkıda bulunabilecektir. Dolayısıyla bölgenin refah seviyesinin artmasına olumlu katkılarda bulunacaktır (Bulut, 2018). Hevsel bahçelerinin maruz kaldığı en önemli sorunlar olarak katılımcıların %25,9'u yörede sel taşkın kirlilik gibi afetlere karşı önlemlerin alınması,%40,7'si özellikle ziyaretçilerin bahçelere çöp atmalarının önlenip ekolojik zararın en aza indirilmesi olarak ifade etmiştir (Tablo.4).

Bölgede Hevsel bahçeleri özelinde yerel halkın kültürel miras varlıkları konusunda yeterince bilgilendirilmesi, bilinç kazandırılması, turizm çalışmalarında yerel halkın da aktif olarak katılımının sağlanması, yörenin olumsuz imajı için bölge ve ülke genelinde planlama ve tanıtım faaliyetlerinin yapılması ve yöredeki tüm paydaşların bir arada çalışması sayesinde turizmin gelişme kaydedeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aas, C., Ladkin, A. & Fletcher, J. (2005). Stakeholder collaboration and heritage management. *Annals of Tourism Research*, 32(1), 28-48, doi:10.1016/j.annals.2004.04.005.
- Albayrak, A. (2013). *Alternatif Turizm*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Alberti, F. G. & Giusti, J. D. (2012). Cultural heritage, tourism and regional competitiveness: The motor valley cluster. *City, Culture and Society* (3), 261-273. doi:10.1016/j.ccs.2012.11.003.
- Arı, Y. (2005). Amerikan Kültürel Coğrafyasında Peyzaj Kavramı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 10(13): 311-340.
- Avcıkurt, C. (2003), *Turizm Sosyolojisi; Turist-Yerel Halk Etkileşimi*. Detay Yayınları, Ankara.
- Bahar, H.İ. (2011). *Sosyoloji*. Hayat Yayıncılık, İstanbul.
- Bowitz, E. & Ibenholt, K. (2009). Economic impacts of cultural heritage research and perspectives. *Journal of Cultural Heritage*, (10), 1-8, doi:10.1016/j.culher.2008.09.002.
- Bulut, M. (2018). Unesco Dünya Kültür Mirası Tescilli Şehrin Turizm Potansiyeli, INESEC International Social Sciences And Education Conference (ISSEC) Program, 14-17 November 2018 Diyarbakır/Turkey www.ineseg.org www.inesegconferences.org
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Pegem Yayınları, Ankara.
- Cave, J., Ryan, C. & Panakera, C. (2003). Residents' perceptions, migrant groups and culture as an attraction—The case of a proposed Pacific Island Cultural Centre in New Zealand. *Tourism Management*, (24), 371-385.
- Ceylan, S., & Somuncu, M. (2016). Kültür Turizmi Alanlarında Turizmin Çeşitlendirilmesine Eleştirel Bir Bakış: Safranbolu UNESCO Dünya Miras Alanı. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 53-64.
- Cuccia, T., Guccio, C. & Rizzo, I. (2016); The Effects Of UNESCO World Heritage List Inscription On Tourism Destinations Performance İn Italian Regions, *Economic Modelling*, 53, 494-508.
- Çağlar, Z. & Doğan, M. (2018). UNESCO Dünya Miras Listelerinin Turizm Arzına Etkisi: Diyarbakır Örneği, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(3), 455-471 DOI: 10.21325/jotags.2018.293

- Demirçivi, B.M. (2017). Göreme Millî Parkı ve Kapadokya Kayalık Bölgeleri'ne İlişkin UNESCO Raporu Değerlendirmeleri ve Öneriler, *Turizm Akademik Dergisi*, 4 (2), 91-106.
- Düzgün, E. & Acar, A. (2016). Safranbolu Turizminin Sürdürülebilir Gelişiminde UNESCO'nun Etkileri, II. Ulusal Sürdürülebilir Turizm Kongresi, 28-30 Nisan Adrasan, Antalya.
- Enemau, Ogechi, B., & Oduntan, O. C. (2012). Social Impact Of Tourism Development On Host Communities Of Osun Oshogbo Sacred Grove. *IOSR Journal of Humanities and Social Science (JHSS)*, 6(2), 30-35.
- Emekli, G. (2006). Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15, 51-59.
- Emekli, G., & Soykan, F. (2014). Turizm Coğrafyası Yaklaşımıyla Türkiye Turizm Stratejisinin Değerlendirilmesi". (Erişim Tarihi: 25.08.2020 <https://www.academia.edu/9588752/>).
- Gümüş, E. (2015). The Importance Of Hevsel Gardens For The City of Amid/Diyarbakir Through History And The Reflection of This In Documents, July 2015, In book: Diyarbakir fortress and Hevsel gardens culturel landscape (pp.143-154), Chapter: 3. The Islamic Period, Publisher: Diyarbakir Metropolitan Municipality (Editors: Nevin Soyukaya).
- Güneş E., Pekerşen Y., NizamlıoğluH. F. & Ünüvar R. T. (2019). Konya İlinde Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Kültürel Mirasın Korunması Ve Kullanımına Yönelik Yerel Halkın Görüşleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(Ek Sayı), 01-14.
- Huang, C. H., Tsaur, J.R. & Yang, C .H. (2012). Does World Heritage List Really Induce More Tourists Evidence From Macau, *Tourism Management*, 33, (6), 1450-1457.
- Karabaşa, S. (2014). Uygulamaları Açısından Somut Olmayan Kültürel Miras ve Folklor. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 20(80), 99-105.
- Karadoğan, S. & Kuzucuoğlu,C. (2018). Diyarbakır Kenti Civarında Dicle Nehri Taraçalarının Yaş Bulgularına Ait İlk Değerlendirmeler, www.e-dusbed.com Yıl / Year 10 Sayı / Issue 20 Nisan / April 2018.
- Karakaş, A. & Çenberlitaş,İ. (2014) Diyarbakır İlinin Turizm Potansiyelinin Swot Analizi İle Belirlenmesi, Balıkesir Universty 9.International Conference: "New Perspectives in Tourism Management", 25-27 September, 2014, Burhaniye, Turkey 352- 375,
- Karadoğan, S. & Kuzucuoğlu,C. (2018). Diyarbakır Kenti Civarında Dicle Nehri Taraçalarının Yaş Bulgularına Ait İlk Değerlendirmeler, www.e-dusbed.com Yıl / Year 10 Sayı / Issue 20 Nisan / April 2018.
- Karakaş, A. & Şengün, H. (2017). Yerel Halkın Turizm Faaliyetlerine Yönelik Tutumları. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (15), 183-202.
- Kejanlı,T. & Dinçer,İ. (2011). Diyarbakır Kale Kenti'nde Koruma ve Planlama Sorunları, *megaron journal*, 6(2), 95-108.
- Kurtar, C. & Somuncu, M. (2013). Kentsel Kültürel Mirasın Korunması Ve Sürdürülebilirliği: Ankara Hamamönü Örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 5-47.
- Kültür Aktan, C. C. & Tutar, H. (2007). Bir Sosyal Sermaye Olarak Kültür. *Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi*. Cilt 6 (20), 1-11.
- McKercher, B. & DuCros, H. (2015). *Cultural Tourism*. New York: Routledge.
- Okuyucu, S. (2016). Kazdağı Milli Parkı Ve Yakın Çevresinin UNESCO Kriterlerine Göre Jeopark Potansiyelinin Belirlenmesi ve Eğitim Amaçlı Kullanımı, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Balıkesir.
- Okuyucu, A. & Somuncu, M. (2012). Kültürel Mirasın Korunması ve Turizm Amaçlı Kullanılmasında Yerel Halkın Algı ve Tutumlarının Belirlenmesi: Osmaneli İlçe Merkezi Örneği. *Ankara Üniversitesi, Çevre Bilimleri Dergisi*, 4(1), 37-51.
- Ökse, A. T. (2015). "Doğu Anadolu Demir Çağı Kültürünün Güneye Yayılımı: Yukarı Dicle Havzasından Yeni Bulgular", M. Işık - B. Can (ed.), International Symposium on East Anatolia – South Caucasus Cultures, Proceedings II, 262-270. Cambridge Scholars Publishing, Cambridge.

- Öksüz Kuşcuoğlu, G. & Taş, M. (2017). Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi. Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Akademi Dergisi, 2(1), 58-67.
- Önen & Oğraş, (2019). Dicle Nehri'nin Taşkın Analizinin Hec-Ras Programı İle Yapılması, DÜMF Mühendislik Dergisi, 10(3), 1087-1098
- Özgüç, N. (2017). Turizm Coğrafyası (9. Baskı), Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Ryan, C. (2002). Tourism and Cultural Proximity Examples from New Zealand, Annals of Tourism Research, 29(4), 952-971.
- Saarinen, J., Moswete, N. & Monare, M. (2014). Cultural tourism: new opportunities for diversifying the tourism industry in Botswana. Bulletin of Geography. Socio-economic Series, 26: 7-18.
- Santa-Cruz, F.G. & López-Guzmán, T. (2017). Culture, Tourism and World Heritage Sites, Tourism Management Perspectives, 24, 111-116.
- Somuncu, M. & Yiğit, T. (2009). Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri Dünya Mirası Alanı'ndaki Turizmin Sürdürülebilirlik Perspektifinden değerlendirilmesi. Ankara: V.Ulusal Coğrafya Sempozyumu, 387-402.
- Stylidis, D., Biran, A., Sit, J. & Szivas, E. M. (2014). Residents' support for tourism development: The role of residents' place image and perceived tourism impacts. Tourism Management, 45(1), 260-274.
- Rodzi, N. I. M., Zaki, S. A. & Subli, S. M. H. S. (2013). Between tourism and intangible cultural heritage. *Procedia –Social and Behavioral Sciences*, 85, 411-420.
- TDK. (Türk Dil Kurumu) (2019). <http://www.tdk.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 19.05.2020).
- TUİK. (2020). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Veri Tabanı*.
- URL.1 <http://whc.unesco.org/en/list/stat> (Erişim:08.06.2019).
- URL.2 <http://whc.unesco.org/en/news/1315/> (Erişim:13.07.2020).
- URL.3 <https://whc.unesco.org/en/news/1905/> (Erişim:05.06.2019).
- URL.4 <https://whc.unesco.org/en/list/1488> (Erişim:08.11.2020).
- URL.5 https://archive.org/stream/EvliyaCelebiSeyahatname_ (Erişim:17.06.2020).
- URL.6 http://www.worldheritageturkey.com/media/dosyalar/Diyarbakir_alan_yonetim_plani (Erişim:23.11.2020).
- Uygur, S. M. & Baykan, E. (2007). Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 30-49.
- Varnacı Uzun, F. & Somuncu, M. 2011. İhlara Vadisi'ni Ziyaret Eden Turistlerin Yerel Halkın Turizme Katılımına İlişkin Görüşleri. *KMU Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (22), 113-118.
- Yenişehirlioğlu, E. & Kalay, H.A. (2017). UNESCO Dünya Miras Listesi'nin Kültürel Miras Alanlarındaki Ziyaretçi Sayılarına Etkisi, International Congress on Cultural Heritage And Tourism, <https://www.researchgate.net/publication/322662944>.
- Yılmaz, Ş. K., Şahbudak, E., Akkuş, G. & Işkın, M. (2017). Kültürel Miras Farkındalığı: Cumhuriyet Üniversitesi Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama Çalışması. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 9(16), 86-100.